

Zaključak

ČARNI REAKCIONARI

Ideje, ljudi. Prve tvore dosta koherentan misaoni sustav i temelje se na viziji svijeta obilježenoj stalnim i trajnim konstantama, dok su potonji promjenljivi, hiroviti, nepostojani, i nesuglasja među njima posve su očita. Rijetki su pisci, osobito u 20. stoljeću, koji u sebi objedinjuju sve značajke antimodernista kao što to čine Joseph de Maistre, Chateaubriand ili Baudelaire. Kod Paulhana, Barthesa ili Gracqa, motivi kontrarevolucije, protuprosvjetiteljstva ili istočnog grijeha razblaženi su ili ih uopće nema. Stoga se može činiti da smo zloupotrijebili pojам koji je, poprimivši tijekom vremena mnoštvo značenja, izgubio svoju oštrinu.

U prvom smo dijelu htjeli utvrditi referentni okvir na temelju najpouzdanijih slučajeva, a ne nametnuti neki isključivi kanon. Iz palete antimodernističkih boja svatko odabire po vlastitoj čudi, i prihvaćeni uzorak nikad nije potpun. Između De Maistrea i Barthesa, mogli smo podrobnije razmotriti i druge antimoderniste, kao što su braća Goncourt, André Suarès, Claudel – kojeg su spasili *in extremis* Gracq i Barthes –, Valéry, Daniel Halévy, Bernanos, Bataille i Caillois ili pak Les Hussards... Time bi se možda dobilo više varijanti, ali sama rang lista ne bi bila ništa impozantnija. Antimoderniste nije moguće svesti na jedan jedini tip jer sloboda spada u njihov *credo*, ali njihova raznolikost ne umanjuje njihov položaj dvojnika modernih, modernih kritika moderniteta ili modernih viđenih sleđa, tako da, ako taj pojам ima neku vrijednost, onda bi bezmalo svi moderni mogli naći svoje mjesto u ovoj koncepciji antimodernista.

AMOR FATI

Pridjev *antimoderan* je višesmislen, no, kao što smo vidjeli u svim poglavljima ove knjige, on ovisi o gledištu. U modernoj pometnji, netko je

uvijek antimoderan za nekog drugog. Bergson je moderan i čak modernist za Maritaina, osuđen u ime „modernizma“, katoličke hereze, dok je za Péguyja antimoderan zbog toga što pruža oružje za bitku protiv „modernog“, što će reći determinističkog, pozitivističkog, materijalističkog, mehanicističkog, intelektualističkog i asocijacionističkog svijeta. Thibaudet i Benda, bergsonovac i antibergsonovac, ne mogu biti antimoderni na isti način. Prvi je to zbog svojeg ekumenizma i svoje širokogrudnosti: on govorи s istom lakoćom o Maurrasu, Barrèsu i Bergsonu, u ime književnog i političkog liberalizma koji je tridesetih godina bio sve teže održiv, i ponekad je voljno ignorirao sve krajnosti, osobito nadrealizam i komunizam. Benda je pak antimoderan zbog svojeg racionalizma, kritizma i klasicizma, svoje antipatije prema suvremenoj književnosti i suvremenoj poeziji, zbog čega su se njegove pozicije katkad brkale, pogrešno, s onima Action française. No, u raspravi uoči rata 1940. s Batailleom, Cailloisom i Collège de Sociologie, antimodernistima u potrazi za sakralnim, Benda je neporecivo moderan. Iza njih se pomalja lik Renana, jednog od najdvosmislenijih pisaca, ujedno modernog i antimodernog, privrženika znanosti ali kritičnog prema scijentizmu, u kojem je Péguy video i glavnog krivca za „moderni svijet“ i posljednju utvrdu protiv „modernog svijeta“.

Paulhan, Gracq i Barthes su bili suvremenici, ali nisu imali bliže kontakte. Između njih je vladalo potpuno nerazumijevanje ili čak neprijateljstvo, zato što su se opredijelili za različite strane tijekom Hladnoga rata. Paulhan je moderan za Gracqa, koji u njemu vidi pospješitelja entropije, svojevrsna gospodina Testea (on iscpakuje književnost, nad čime se zgraza Benda), ali za Barthesa je jednostavno reakcionar. No, s današnje perspektive njihove pozicije izgledaju vrlo slične: na margini modernog, u odmaku od avangarde, nadopunjajući se. U njihovim se pozicijama često odražava ista kritičnost prema napretku, sva trojica vole iste pisce u raskoraku sa svojim vremenom (Chateaubriand i Stendhal, za Gracqa i Barthesa), izražavaju slične dvoumice oko sudbine pridjeva, odavno dežurnog krivca modernih u njihovu književnom purizmu. Paulhan ponovo uzdiže pridjev nasuprot nadrealističkom Teroru i njegovoj opsjednutosti klišejima; Gracq ga brani protiv „bijelog pisanja“ i „metalingvističkog progresizma“ pedesetih i šezdesetih; i sam se Barthes, koji je uđivjak težio neutralnom i smatrao pridjev ljepljivim, arogantnim, agresivnim, naposljetu odriče težnje za njegovim zbacivanjem: „Ukinuti pridjev? [...] bez pridjeva, ništa se ne bi događalo. [...] ukinuti pridjeve jezika znači dezinficirati do uništenja, to je jezivo.“¹ Barthes prihvata, kao i

¹ Barthes, *Le Neutre*, op. cit., str. 93–94.

Paulhan, kao i Gracq, da postoji „vrijeme zamame, vrijeme pridjeva“, koje je upravo vrijeme književnosti, bitno antimoderne ako ne i reakcionarne. Kao što je primijetio Rivarol, dalekovidno naslućujući antimodernu ambivalentnost prema konciznosti: „Velika je blagodat pisati malo, ali njome se treba umjereno koristiti.“ Antimodernist se njiše o toj niti.

Gracq i Barthes, naravno, nisu grdioci. Njihov bijes protiv svijeta – jer, na kraju krajeva, i oni su bijesni ljudi – susagnut je, discipliniran. Kod njih, kontrarevolucija i protuprosvjetiteljstvo očito padaju u drugi plan, ali to nisu obožavatelji 18. stoljeća: iako obojica pokazuju stanovitu obzirnost prema Rousseauu kao navjestitelju „proširenog romantizma“, Barthes podsjeća da je čitao „više Bossueta nego Diderota“,² a Gracq u Voltaireu vidi samo „najviši stupanj žurnalizma“³. Antimodernističke ih fiks ideje progone manje nego Chateaubrianda, Flauberta ili Baudelairea. Pesimizam i istočni grijeh više nisu tako istaknuta obilježja njihove misli, i oni se ne pozivaju na Schopenhauera. Ali kod Gracqa Schopenhauera je zamijenio, pa i nadmašio, Spengler, kod Barthesa pak Nietzsche, i obojica prihvaćaju ničeovsko učenje o *amor fati* kao zaključenje, prevrednovanje ili obnovu antimodernog protesta: „Moja formula za čovjekovu veličinu je *amor fati*: ne željeti ništa osim onoga što jest, ni pred sobom, ni iza sebe, ni u vijeke vijekova“,⁴ napisao je Nietzsche u *Ecce Homo*, ili: „[...] ono nužno me ne ranjava; *amor fati* je moja najdublja priroda“⁵. *Amor fati* označava fatalizam oslobođen resantimana, pristajanje na život, „vedro prianjanje uz nužnost“, kao što se izrazio Gracq,⁶ „pravo dijalektičko postajanje“, kao što je objasnio Barthes u zaključku svoga posljednjeg kolegija na Collège de France,⁷ i zatim citirao Nietzscheov nalog: „Postani što jesi!“⁸ Nadahnut budizmom koji je Schopenhauer hvalio kao negaciju Volje, Barthes, kojeg je oduvijek privlačio zen, objašnjava smisao tog Nietzscheovog poticaja: „Viša, transcendentna pasivnost.“⁹ *Amor fati*: nije li to posljednja antimodernistova riječ? Posljednja riječ ko-

² Id., „Réponses“, art. cit., str. 1039.

³ Gracq, *En lisant en écrivant*, u *Œuvres complètes*, ur. Bernhild Boie i Claude Dourguin, Pariz, Gallimard, bibl. „Bibliothèque de la Pléiade“, 1989–1995., 2 sv., II, str. 742.

⁴ Nietzsche, *Ecce Homo*, u *Œuvres philosophiques complètes*, op. cit., VIII, sv. 1, str. 275.

⁵ *Ibid.*, str. 332.

⁶ Gracq, „Réponse à une question sur la poésie“ (1978), u *Œuvres complètes*, II, str. 1173.

⁷ Barthes, *La Préparation du roman*, op. cit., str. 384.

⁸ Nietzsche, *Ainsi parlait Zarathoustra*, u *Œuvres philosophiques complètes*, VI, prev. M. de Gandillac, Pariz, Gallimard, 1971., str. 259. Taj je nalog citat Pindara, *Pitijiske ode* II, s. 72, koji Nietzsche koristi i u 270. paragrafu *Radosne znanosti*, malo prije opredjeljenja za *amor fati* u 276. paragrafu.

⁹ Barthes, *La Préparation du roman*, op. cit., str. 218.

ja se nije mogla shvatiti *a priori*, obećanje *Vita Nove* onkraj pesimizma ili „optimizam bez progresizma“,¹⁰ Chateaubriandova poletnost očajanja, Nietzscheov energični nihilizam, Paulhanov „poziv prvom tko naide“ ili Pasolinijeva „očajnička vitalnost“¹¹.

TKO GUBI, DOBIVA

Među svim kolektivnim i individualnim inačicama antimoderne tradicije, postoji li neko njezino stalno obilježje koje se može prepoznati samo naknadno, nakon iscrpnijeg prikaza i jednih i drugih, onda je to praksa naopakih bitaka ili, kao što zgodno kaže Barthes, bivanje u „pozadini avangarde“. Antimodernisti su slobodni strijelci. Za Chateaubrianda se kazalo da podržava monarhiju kao što uže drži obešenog, i tu su mu ambivalentnost Barbey d'Aurevilly i Maurras zamjerili. Nasuprot njima, Gracq, koji ga blagonaklono opisuje kao „ekscentričnog privrženika propasti“, „čovjeka potpuno odanog kraljevima, ali po mogućnosti svrgnutima“,¹² smatra da je upravo to ono što mu daje čar. Chateaubriand, „pošto je odlučno zakvačio na kapu blistavu kokardu propale ideje, smatra da je time s njome raskrstio, pa se napuštajući svoje uzvišene homagije slobodno i s uživanjem odaje sprdnji sa svojim nekadašnjim prise-gama pred ‘naprednjačkom’ mladeži na protivničkoj strani“. Primjeran je u tome pogledu bio njegov trijumf na pariškim ulicama 1830., u trenutku propasti Restauracije.

Za antimodernista, politika najvećeg zla često je izvor dobra: „[...] kad god naučava kako propasti, svaki se put iznova spašava“, primjećuje još Gracq u vezi s Chateaubriandom. Fijasko daje životu „kap gorčine koja pomaže da se dobro ostari“, i Chateaubriand se nakon 1830. neumorno zalaže za monarhiju koje više nema. Zbog toga mu „sve ide u prilog“.¹³ Antimodernist izvlači korist iz svakog gubitka, jer mu njegovo melankolično iskustvo pruža neosvojivu retoričku utvrdu. Poraz u svijetu uvjet je mogućnosti neograničenog ostvarivanja književnog pothvata. Iako ne grdi uvijek, i premda to ne čine svi, antimodernist posjeduje nezatomivu retoričku poletnost: ništa ne oličava tu njegovu značajku bolje od beskonačno repetitivnog Péguyjeva stila.

¹⁰ *Ibid.*, str. 377.

¹¹ *Id.*, *Le Neutre*, *op. cit.*, str. 106.

¹² Gracq, „Le Grand Paon“ (1960), *Préférences*, u *Oeuvres complètes*, *op. cit.*, I, str. 921.

¹³ *Ibid.*, str. 924.

Kako smjestiti antimoderniste na političkoj šahovnici? Na desnici ljevice, kao u pozadini avangarde? Intelektualci navodno često počinju na ljevici, ali ne završavaju uvijek na njoj. „Protiv književne revolucije, u kojoj je sudjelovao kao svatko drugi, taj Talleyrand duha obnovio je tradiciju“, kazao je Thibaudet za Sainte-Beuvea, „odmetnutog romantika“ i utemeljitelja francuske književne tradicije, u kojem je Maurras vidio posrednika između Chateaubrianda i Micheleta te uzor „organizacijskog empirizma“. „Ministar jakobinac [...] uvijek je suprotnost jakobinskom ministru“, primijetio je Thibaudet,¹⁴ i njegova bi se primjedba mogla upotrijebiti i na mnoge druge antimoderniste koji se pozivaju na „red i nepokornost“. Péguy je i opet dobar primjer te „desnokretne“ tendencije književnosti, kao što ju je nazvao Thibaudet, ali je to i Gracq ili čak Barthes, koji je sedamdesetih godina namjeravao napisati *Mitologije* ljevice koju tada još nisu nazvali *bobo*, nakon što je pedesetih ukazao na one desno naginjuće sitne buržoazije. Antimoderni često izgledaju kao moderni koji su se otrijeznili od svojih mладенаčkih zanosa. Paulhan je isticao da je nekad bio dadaist, a Gracq da je bio nadrealist. Američki neokonzervativci s početka 21. stoljeća, nekad lijevo orijentirani intelektualci, ali koji su zasjeni liberalizmom u određenom trenutku prešli na konzervativizam Lea Straussa, predstavlјali bi tako suvremenu verziju antimodernista, a u Francuskoj bi im odgovarali „novi reakcionari“ prokazani u javnosti 2002¹⁵. Antimodernisti bi bili razočarani moderni koji su se, oporavljeni od svojih prvih ljubavi, okrenuli protiv svoga doba. Taj je obrazac čest, ali nije univerzalan. Bernanos, izvrstan primjerak antimodernista, počeo je kao fanatični *camelot du roi*. Bilo kako bilo, ta krivudanja pokazuju da antimodernisti nikad nisu tradicionalni, domaći konzervativci. Antimodernost je itekako spojiva s karakteristikama koje su sve samo ne konzervativne (njihova estetička apolitičnost, njihovo odbijanje angažmana ne isključuju zauzetost za javno dobro). U raskoraku sa svime, nepokorni, antimodernisti su sama suprotnost centristima, pa desnima izgledaju lijevi, lijevima desni. Izmješteni, oni gube na obje strane ploče, no poraz pretvaraju u pobjedu.

Je li antimoderni fenomen u svojoj ambivalentnosti povezan s činjenicom da se, u Francuskoj, desnici teško priznati takvom, osobito kad dolazi s ljevice, u političkoj kulturi u kojoj je legitimitet nalijevo, još od Revolucije, romantizma i Republike? Desnica se rijetko ponosi time što je desnica, jer ju se povezuje s iseljeništvom, s „nevvoljama domovine“ i „vagonima

¹⁴ Thibaudet, „L'esthétique des trois traditions“, *NRF*, siječanj 1913., str. 6–7.

¹⁵ Maurice T. Maschino, „Les nouveaux réactionnaires“, *Le Monde diplomatique*, listopad 2002.; Daniel Lindenberg, *Le Rappel à l'ordre. Enquête sur les nouveaux réactionnaires*, Pariz, Éd. du Seuil, bibl. „La République des idées“, 2002.

stranca“*, s mračnjaštvom i autoritarizmom. Nedostaje joj nosivi mit usporediv s mitom napretka na ljevici, a pozivanje na red prilično je nepri-vlačan nadomjestak za obraćenike s ljevice. Thibaudet je pronicavo uka-zao na „nelagodu, proturječe“ u samom korijenu tradicionalističkih dok-trina: „Zapravo bi trebalo biti tradicionalan s nekim. [...] no istovremeno i još više, tradicionalnim se postaje *protiv* nekoga.“¹⁶ Zahvaljujući antimodernoj tradiciji, desnica preuzima mit ljevice i preokreće ga poput rukavice. U općoj političkoj histeriji, antimodernist je pervertit. Tako, u druš-tvu u kojem je oznaka „liberal“ i dalje uvreda, taj naziv doista može služiti kao krinka neokonzervativcima.

Između avangardi i pozadina, u zaštitnici prethodnice ili u prethodnici zaštitnice, zahtijevajući pravo na preispitivanje, uzdižući kritičnost i slo-bodu, antimodernisti zauzimaju poziciju koja se može činiti nezgodnom, ali iz koje oni izvlače sigurnu korist. Thibaudet je kazao za liberala da „između desnice i ljevice nalikuje na šišmiša“. Od njega se neprestano zahtijeva da se opredijeli: „Ja sam ptica, vidite mi krila. Ja sam miš, živjeli štakori! Mora se biti ili miš ili ptica.“¹⁷ Dakle začarani krug. Svakako, no Thibaudet zna poentu basne,** koja završava šišmiševom pobjedom: „Zahvaljujući tom vještrom odgovoru/ Dvaput si je spasio život.“ Antimodernist uspijeva nametnuti svoju podvojenost, ili svoju „atopiju“, kao što je govorio Barthes koji je, neprestano tragajući za nesvrstavlјivom „trećom formom“ često navodio tu La Fontaineovu basnu kao model.¹⁸

Šišmiši, antimodernisti pretvaraju političku marginaliziranost i ideološ-ki hendikep u estetičku prednost. U njima otkrivamo neku nepokorivu nedosljednost koja je izvor njihove snage. Čak i Benda, bard dosljednosti, popušta pod paradoksima zbog kojih je, kako je primijetio Guéhenno, „nepodnošljiv a ipak simpatičan“¹⁹. A Bernard Lazare prepoznaće sebe u Bloyju potpuno zanemarujući njegove otvoreno antisemitske tvrdnje.

Antimoderni je naličje, negativ modernoga, njegovo utočište, uporište i izvor njegove snage. Bez antimodernoga, moderni bi srljao u propast, jer antimoderni su sloboda modernih, ili moderni s dodatkom slobode. Odbi-

* Nakon poraza Napoleona 1815., čest motiv republikanaca u njihovim kritikama Burbonaca i njihovih rojalističkih pobornika bio je da su se oni „vratili u vagonima strana“ („fourgons de l'étranger“), odnosno da su se „depatriotizirali“ u iseljeništvu te služe interesima stranih sila. (nap. prev.).

¹⁶ Thibaudet, „L'esthétique des trois traditions“, art. cit., str. 6.

¹⁷ Id., „En lisant les Mémoires d'un touriste“, NRF, prosinac 1932., str. 915.

** Riječ je o La Fontaineovoj basni „Šišmiš i dvije lasice“. (nap. prev.)

¹⁸ Barthes, „Texte à deux (parties)“ (1977), u *Oeuvres complètes*, op. cit., V, str. 388.

¹⁹ Jean Guéhenno, *Journal des années noires, 1940–1944*, Pariz, Gallimard, 1947., str. 29, 17. kolovoza 1940.

jajući svaku tiraniju misli, zauzimajući pred svakom alternativom doista kritički stav, oni nisu književno i politički ni na desnici ni na ljevici, ne u onom smislu u kojem je Zeev Sternhell u Barrèsu video preteču fašizma,²⁰ nego u smislu neutralizacije o kojoj je govorio Barthes. Antimodernist jest ono neutralno u kojem se Barthes susreće s De Maistreom.

Gracq naziva Chateaubrianda „*čarnim reakcionarom*“.²¹ To je ponajbolji opis antimodernista: reakcija s dodatkom čari, odnosno prolazak kroz reakciju, reakcija protiv reakcije, ili ironija reakcije i prevrednovanje pesimizma. Gracq domeće – 1960. godine – da je riječ o „tipu kojeg naše doba višestruko reaktualizira“. Na koga on misli? Za prepostaviti je, na sebe sama. Otriježnjeni ili nezadovoljni moderni, antimoderni su sol moderniteta.

²⁰ Zeev Sternhell, *Ni droite, ni gauche. L'ideologie fasciste en France* (1983), Pariz, Fayard, 2000.

²¹ Gracq, „Le Grand Paon“, art. cit., str. 921.